

Adamik Tamás:
Sanctissima religio. Vallás- és
irodalomtudományi tanulmányok
Szent István Társulat, Budapest, 2012.

Adamik Tamás 2012-ben megjelent *Sanctissima religio* című gyűjteményes kötete egy évvel később kiérdemelte szerzője számára a Stephanus-díjat. Kisdi Klára a közel negyven vallás- és irodalomtudományi szakszövegből álló kötet szerkesztőjeként négy nagyobb egységbe rendezte az írásokat: I. Vallás a pogány irodalomban, II. Vallás az ókeresztény korban, III. Vallás a középkori keresztény irodalomban, IV. Vallás a magyar irodalomban. Az így megszülető vaskos kötet tanulmányai és szakrecenziói közül az elsőt 1979-ben, az utolsót 2011-ben publikálták külföldi és hazai fórumokon. Tiszteletet parancsol ennek a három évtizednyi kutatói munkának az eredménye, amely nemcsak a történelem hossz-, hanem az európai kultúra keresztmetszeit is képes kirajzolni. A Liviustól Kölcsey munkásságáig terjedő, széles körű áttekintést nemcsak az egybeszerkesztés apropóján kaphatja meg első ízben a hazai olvasó, hanem amiatt is, hogy Adamik Tamás tizenegy most megjelent szövegét korábban csak idegen nyelven közölte, egy esszét pedig a kötet kedvéért formált szaktanulmánnyá. Az eredeti tanulmányok újraközlése vagy első, magyar nyelvű kiadása alaposabb ellenőrzéssel elkerülhetne volna az olyan apróbb, mégis zavaró tévedések megismétlését, mint például Giambattista Vico halál-évszámának (218), Vekerdy Tamás nevének (471/38. lábjegyzet) vagy a Kölcsey-féle *Parainesis* publikációs évének hibás feltüntetése (494).

A több mint ötszáz oldalas kiadvány értékezései között kivételt képez a *Minden eretnecség cáfolata* kapcsán megírt könyvbeli fejezet, amely a kontextualizáló bevezetést követően a fejezet címében jelölt Hippolitosztól származó irat hatodik fejezetének a fordítását tartalmazza. A lefordított szöveg témáját tekintve a legkevésbé sem számít kivételnek: az ókeresztény egyház

szemszögéből bemutatott eretnecség más tanulmányokhoz is illeszkedik. Simon mágus alakjával és a gnoszticizmussal legalább annyit foglalkozik a második alegység, mint az antik retorikai hagyományra való utalásokkal a *Sanctissima religio* egésze. Elmondható a könyvről, hogy az ókeresztény, illetve az azt megelőző, pogány irodalomról írott alegység érzékenyebb problémafelvetéseket tartalmaz, gondolatgazdagabb és invenciózusabb eredményekre jut, mint a harmadik és negyedik alegység szövegei. Ugyan az átkot imádkozó szent ember vándormotívumának nyomon követése a legizgalmasabb vállalkozások egyike a negyedik részben (441–459), sőt, megkockáztathatjuk, hogy a könyv egészében is, a tanulmány értelmezésében szereplő vallási tolerancia tétele mégsem tudja meggyőzően összekapcsolni a motívum háromféle feldolgozását. Sokkal alkalmasabb lenne erre a *sacer* kifejezés kettős jelentésének a vizsgálata, amelyre Adamik is utal értelmezése végén (459). A harmadik alegységet záró értekezés Szent István király *Intelmeiről* talán a legkifejtettebb tanulmánya az egész kötetnek. Ebből is következően összegző figyelemével, valamint szóhasználati vizsgálódásainak kiterjedtségével magabiztosan múlja felül a középkori irodalomról szóló többi tanulmány színvonalát. Polémiájának élénksége azonban elmarad az ókori témájú, hasonló írásoktól. Ez utóbbiak közül példaként elegendő az apokrif irodalom meghatározásáról szóló, érdekesítő vitacikkre utalnunk (208–225), vagy arra a főszövegből sok esetben a lábjegyzetekbe utalt parázs vitára, amelyet a szerző Sággy Marianne *Isten barátai* című monográfiájával folytat két tanulmányon keresztül (319, 323).

A legkiválóbb tanulmányok közé tartozik a Livius forráshasználatát taglaló cikk (127–142), illetve az összeesküvés vádján alapuló keresztényüldözésekről szóló *Flagitia christianorum* (245–254). Mindkét írás következtetéseire épít egy későbbi Jeromos-tanulmány is, ami jól példázza a kötetben belül szövődő összefüggések há-

lóját (298). Váratlan, de megalapozott végkövetkeztetésében a Tertullianusról írt harmadik szöveg is emlékezetes kiindulása lehet az *Intelmekekről* írott későbbi tanulmánynak (273–274). Az *In speciem unius corporis* 3.2. pontjának Bömerrel szembeni szubtilis ellenérvelése nemcsak meggyőző, de érzékletesen példázza azt is, hogy egyetlen kifejezés (*altus*) különböző jelentésárnyalatai miként inthetik józanságra a kanonizált forma megkérdőjelezésén fáradozó filológust.

Adamik Tamás a *Tertullianus a lélek részeiről* című fejezetben a szövegtanúk hiánya miatt apodiktikusan a *De anima* azon szövegváltozata mellett dönt, amely szerint az egyes számú *ipsum* alak a megfelelő (263). Az ellenérvek között nem tartja elég erősnek, hogy az összülők vétkeként, a többes szám indokolt lehet. Pedig ezt erősíti az a tény is, hogy az inkriminált mondatban feltűnik az a *transgressio* fogalom is, amely mögött a görögül jól tudó Tertullianus ebben a kontextusban oda kellett, hogy értse a páli levelek ősbűnt jelölő *parabaszisz* (παράβασις) kifejezését. A Róm 5,14 Ádám, az 1Tim 2,14 pedig Éva konkrét cselekvéseként említi az ősbűnt mint *parabasziszt*. Az atyák, köztük a kortárs Órigenész is, többek között ezért tekinthetik Ádám és Éva konkrét törvényszegéseként ezt az ősbűnt, ezért indokolt az áthágás alanyaiként őket megtenni.

Érdeemes a kötet erősségeinek és vitatható pontjainak a számbavétele mellett a recenzeált szöveg elméleti beállítottságát is megvizsgálunk. Az uralkodó irodalomtudományos beszédmódok közül a *Sanctissima religio* nyelvezete a világos, közérthető, angolszász típusúhoz csatlakozik. Egyes fejezetek önmagukat is szakrecenzióként határozzák meg (154–161), és ekként kiszabadítják magukat a kötet alcímében szereplő „tanulmány” műfaj elvárásának a béklyói alól. Ahol azonban ez a gesztus elmarad és ennek ellenére túlzottan ráföngődik a tanulmány szövege egy adott műre, hiányt érezhet a befogadó. A Quintilianus etikájáról és pedagógiájáról szóló fejezetben találkozhatunk ezzel, ahol is a tartalom felidézését

alig egészíti ki önálló állítás a tanulmány szerzőjétől (143–153). Máshol az elsődleges és másodlagos irodalom beható ismerete termékenyen tud hatni és a tanulmányok zömében ennek köszönhető, hogy érdemi tételek bizonyításával találkozhatunk. A vizsgált művekhez intézett kérdések javát egyértelműen a klasszikus retorikai hagyomány felől teszi fel a kötet szerzője. Néhány esetben ez szövegközi vizsgálatokra indítja, máskor alakzatok és szóképek azonosítását hívja segítségül értelmezése kialakításához. A retorika visszatérő értelmezési kerete a már említett tanulmányok egyikében (*A vallási tolerancia nyomai a magyar irodalomban*) azonban, éppen a kialakult módszeresség miatt, elhomályosítja a Vörösmarty-költemény ellenállását az ilyen jellegű megközelítésnek. Az elbeszélő költeményben ugyanis Gerő püspök éppen a szavak és a kifejezés mód önértékének a kiiktathatóságát hirdeti meg, aminek a költemény művészi megformáltságával való feszült viszonyára nem tér ki Adamik Tamás szövege. Az eredetileg 2011-ben publikált tanulmány érvényesíthette volna ezt a szempontot például Zentai Máriának ugyanerről a műről tíz évvel korábban írt *Az ibisz legfeljebb tolla. A nyelv hitelvesztésének nyomai Vörösmarty költészetében* című értekezésének a felhasználásával. Erre a tanulmányra, nem mellesleg, Jelenits Istvánnak a *Sanctissima religio* által kiindulásként vett esszéje is utal (441). A könyvnek a strukturalista fordulatot megelőző irodalomszemlélete egyszerre tűnhet idejétmúltnak és váratlanul korszerűnek, amennyiben a lenyűgöző műveltséggel párosítva az antik értelmezési stratégiák is újszerű és értékes belátásokhoz vezetnek el alkalmazójukat. Adamik Tamás rendkívüli értékű fordítói és oktatói munkája mellett az elmúlt három évtizedben fokozatosan meghatározó alakjává vált a vallás- és irodalomtudomány határterületén meghúzódó tudományterületnek is. A *Sanctissima religio* ezt is bizonyítja.

Hoványi Márton